

A római polgárjog kérdése és Cicero beszéde Archias védelmében

Altay Coşkun bevezető tanulmánnyal és kommentárral ellátott szövegkiadása és fordítása, amelyben Cicero *Pro Archipoetájá*t dolgozza fel, igen értékes munka mind a filológus, mind a római jogász számára.¹ A per lefolyását és a védelem stratégiáját értékelve Coşkun megállapítja, hogy Archias ügye jogilag gyenge lábakon állt. Külön érdekességgént kiemeli – mint a cicerói stratégiára nem jellemző vonást –, hogy ebben az eljárásban Cicero érvelése alapvetően pozitív és védencére koncentráló, szemben számos más ügyben választott taktikájával, amelyben az ellenfelek ellen intéz elszánt támadást. A polgárjog kérdésének meglehetősen nagy teret szentel, hiszen hosszan elemzi Heraclea politikai helyzetét, Archias polgárjogának kérdését, heracleai lakhelyének jelentőségét, valamint a polgárjog megszerzésének eljárásjogi aspektusait.

Ehelyütt nem látszik feleslegesnek áttekinteni magát a beszédet, és annak történeti, jogi és retorikai jelentőségét.² Az Aulus Licinius Archias védelmében tartott, teljes terjedelmében ránk maradt beszéd 62-ben hangzott el. A *Pro Archipoeta* sem történeti, sem jogilag nem sorolható Cicero jelentősebb perbeszédei közé. Fontosságát és népszerűségét annak köszönhetette, hogy az antikvitás során talán a legékesebb *panegyricust* ehelyütt foglalmazták meg az irodalomról, annak társadalmi, jellem- és emberformáló szerepéről.³

1. A beszédet magyarul lásd Marcus Tullius Cicero összes perbeszédei. Fordította, jegyzetekkel ellátta és a bevezetést írta Nótári T. Szeged, 2010. 771. skk.

2. A *Pro Archipoeta*hoz lásd Albrecht, M. von: Das Prooemium von Ciceros Rede pro Archipoeta und das Problem der Zweckmäßigkeit der argumentatio extra causam. *Gymnasium* 76 (1969) 419–429; Husband, R. W.: The Prosecution of Archias. *Classical Journal* 9 (1913/14) 165–171; Orban, M.: Le <Pro Archia> et le concept cicéronien de la formation intellectuelle. *Les Etudes Classiques* 25 (1957) 173–191; Sternkopf, W.: Die Ökonomie der Rede Ciceros für den Dichter Archias. *Hermes* 42 (1907) 337–373; Vretska, K. H.: M. Tullius Cicero, *Pro Archipoeta*. Ein Zeugnis für den Kampf des Geistesumseine Anerkennung. Darmstadt 1979; Haley, S. P.: Archias, Theophanes, and Cicero: The Politics of the *Pro Archia*. *Classical Bulletin* 59 (1983) 1–4; Bellemore, J.: The date of Cicero's 'Pro Archia'. *Antichthon* 36 (2002) 41–53.

3. Cic. *Arch.* 16.

A görög születésű költőt azzal vádolták, hogy jogellenesen bitorolta a római polgárjogot. A polgárjog használatával történő visszaélés lehetősége az éppen ezt kívívni szándékozó szövetséges háború (91–89) óta nagyban megnőtt, mivel e címet immáron nemcsak egyes személyek, hanem egész népcsoportok is megkaphatták. Már a Kr. e. II. században törvényi úton igyekeztek gátat szabni a személyi státusszal való visszaélésnek, az Archias elleni vád alapjául pedig a 65-ben megalkotott *lex Papia* szolgált. Az ügyet egy, a *quaestionesperpetuae* mintájára létrehozott, azonban esetenként felálló esküdtbíróság bírálta el egy *praetor* elnöklete alatt. A törvény külön büntetést nem helyezett kilátásba, az ítéletben vagy elismerték az eljárás alá vont személy polgárjogát, vagy pedig megtagadták tőle – utóbbi esetben viszont a Rómából történő kiutasítás veszélye fenyegette.

Rövid kitérőként meg kell említeni, hogy a római polgárjog megszerzésére születéssel, felszabadítással vagy a polgárjog adományozásával kerülhet sor. Születéssel, vagyis természetes úton: a római házasságból született gyermek legalább egyik szülőjének római polgárnak kellett lennie, illetve a házasságon kívül született gyermek esetében az anyának római polgárjoggal kellett rendelkeznie – a római polgár és *peregrinus* házasságából (*ius gentium* szerinti házasságból) született gyermek a *lex Minicia* értelmében egészen Hadrianusig az alacsonyabb *status*ú szülő jogállását kapta meg. Felszabadítás esetén a rabszolga csak akkor vált római polgárrá, ha civiljogilag érvényesen szabadították fel. Adományozással egyénileg vagy csoportosan lehetett elnyerni a polgárjogot. A római polgárjogot többek között büntetésből is el lehetett veszteni, így pl. a *capitisdeminutiomediá*val (egyéb esetekben a szabadság elvesztése automatikusan maga után vonta a polgárjog elvesztését is), ha a római polgár más államba költözött (noha ezzel költözési jogát, *aius migrandi*t gyakorolta), illetve latinjogú *coloniá*ban telepedett le, valamint ha száműzték. Bizonyos esetekben egész közösségeket is megfosztottak római polgárjoguktól, ám ennek nem annyira jogi, mint inkább politikai okai voltak, és erre mintegy kollektív büntetésként került sor.⁴

Archiasról csupán annyit tudunk, amiről Cicero beszámol. Az Orontes folyó menti Antiochiában született 118 táján, amit Pompeius 64-ben az általa alapított Syria tartomány fővárosává tett. Költői tehetsége már korán megmutatkozott, mind Görögországban, mind Dél-Itáliában jelentős sikereket ért el, ahol négy város is polgárává fogadta. Tizenhat évesen, 102-ben Rómába ment, ahol szintén zajos tetszést aratott, s elnyerte a Lucullusok pártfogását. A család egyik tagját elkíserte Szicíliába is, s a hazaúton megkapta Heraclea városának polgárjogát is. 89-ben a szövetséges hábo-

4. Vö. Nótári T.: *Római köz- és magánjog*. Kolozsvár 2011. 195. sk.

rú lezárultával végül a Marcus Plautius Silvanus és Gaius Papirius Carbo kezdeményezésére megalkotott *lex Plautia Papiria* rendelkezése révén az összes Itáliában lakó szövetséges elnyerte a római polgárjogot, amennyiben hatvan napon belül ezen igényükkel jelentkeztek Rómában. Heraclea mint *civitasfoederata* szintén a *lex Plautia Papiria* hatálya alá esett, Archias költő pedig mint e város polgára időben jegyzékbe vétette magát Q. Caecilius Metellus Pius *praetornál*, s úgy hitte, hogy ezzel meg is szerezte a római polgárjogot.

Tizenhét esztendővel később egy bizonyos Grattianus vádat emelt Q. Tullius Cicero *praetornál* – Marcus öccsénél – Archias ellen a polgárjog bitorlása miatt azt állítva, hogy a költő nem volt Heraclea polgára, nem rendelkezett Rómában lakhellyel, s hogy neve egyfelől utólagosan került fel a Metellus *praetor* vezette listára, másfelől pedig a 86 és 70 közötti *census*-listákból is hiányzik. Hogy Grattianust mi indíthatta a vádemelésre – nem tudjuk. Azt azonban magától a szónoktól tudhatjuk meg, hogy miért vállalta el ezt az egyébként igencsak jelentéktelen ügyet: a *consulsága* utáni esztendőben minden erejével azon igyekezett, hogy tetteit legitimálja, illetve minél nagyobb dicsfénybe vonja, Archiastól pedig azt várta, hogy *consuli* tetteit verses *panegyricusban* zengi majd meg.⁵

Az *oratio* elején a szónok megindokolja, hogy miért vállalta el Archias védelmét.⁶ Kijelenti, hogy Archias ifjúkorában egyik legfőbb mestere volt – ami enyhén szólva is túlzás lehetett, hiszen erre az egész *corpus Ciceronianum*ban nem találunk akár csak egyetlen elejtett utalást sem –, s előre bocsátja, hogy az ügynek éppen a vádlott személyéből fakadó sajátos jellege miatt beszédében a művelődés és az irodalom kérdéseinek is jelentős teret kíván szentelni.⁷ A *dispositio* keretében a szónok két dolgot kíván bizonyítani: egyfelől, hogy Archias valóban teljes jogú római polgár, másfelől pedig, hogy még ha nem is volna az, e kiváltságot akkor is megérdemelné – ezen utóbbi rész azonos az irodalom társadalmi szerepéről vázolt okfejtéssel.⁸

Ezt követően röviden leírja a költő addigi pályafutását egészen 89-ig, vagyis a római polgárjog megszerzésének idejéig,⁹ majd logikusan és határozottan visszaveri a felhozott vádakát.¹⁰ Az „irodalomelméleti” eszmeifuttatás azon gondolat köré épül fel, amely mintegy megelőlegezi a horatiusi *Ars*

5. Cic. *Arch.* 28.

6. Cic. *Arch.* 1. sk.

7. Cic. *Arch.* 3.

8. Cic. *Arch.* 4.

9. Cic. *Arch.* 4–7.

10. Cic. *Arch.* 8–11.

poetica vonatkozó passzusát,¹¹ miszerint a költészet egyfelől társadalmilag hasznos (hiszen magasztos erkölcsi elvek követésére buzdít), másfelől pedig kellemes (hiszen megnyugvást és szellemi felüdülést nyújt).¹² Majd a költészettől a költőkre tér át, s azt ecseteli, hogy tevékenységük, zsenialitásuk – különösen Archiasé – tiszteletet és csodálatot érdemel.¹³ Majd ismét a költészet szerepét hangsúlyozza, nevezetesen azon funkciót, amellyel emléket állít mind a római nép, mind az egyes államférfiak – így például saját – dicső tetteinek.¹⁴ E gondolatsorban többször nyomatékosan figyelmezteti a bírákat Archias érdemeire, s hogy bűnös ostobaság volna megtagadni tőle a polgárjogot¹⁵ – végezetül pedig felszólítja őket a vádlott felmentésére.¹⁶

Archias (nagy valószínűséggel) felmentették, ám – noha változatlanul a római arisztokrácia kegyeiben állt, s annak érdemeit zengte – a dicsőítő költeménnyel adósa maradt Cicerónak. Művei nem maradtak fenn, s hogy az *Anthologia Palatinában* Archias neve alatt hagyományozott költemények a Cicero által védett költőtől származnak-e, felettébb bizonytalan. A *Pro Archiapoeta* azonban ékes példája a kor irodalomszemléletének, jól illusztrálja a római arisztokrácia vonzódását a hellenisztikus kultúrához és azt a folyamatot, ahogyan annak irodalmi termékeit saját propagandisztikus céljaira használta.

Coşkun kötetének értéke nem csupán az új *editió*ban és a német fordításban rejlik, hanem a terjedelmes bevezető tanulmányban és a gazdag magyarázatokban, amelyekben egy-egy szöveg kapcsán jogtörténetileg is értékes megállapításokkal gazdagítja (az Archias elleni eljárást elemezve) ismereteinket a római polgárjog megszerzésének lehetőségeiről.

Coşkun, Altay (ed.): *Cicero und das römische Bürgerrecht: die Verteidigung des Dichters Archias. Einleitung, Text, Übersetzung und historisch-philologische Kommentierungen. (Cicero és a római polgárjog: Archias költő védelme. Bevezetés, szöveg, fordítás és történeti-filológiai kommentár.)* Vertumnus Bd 5. Göttingen, Ruprecht, 2010. 178 o.

Nótári Tamás

11. Hor. *ars* 333. *Aut prodesse volunt aut delecta poetae...*

12. Cic. *Arch.* 12–16.

13. Cic. *Arch.* 17–21.

14. Cic. *Arch.* 19–30.

15. Cic. *Arch.* 19; 22; 25. sk.

16. Cic. *Arch.* 31. sk.